

דף שבועי

בס"ד

פרשת מטות מסעי, תשפ"ו, מספר 1676

לא יחל דברו, כָּכָל הַיָּצָא מִפִּי יַעֲשֶׂה; אמינות הדיבור כערך מהותי אברהם גוטליב

או ערך פלוני עלי, שיתן לפהו כפי הערך שאמר ולא פחות, כמו שבא בכתוב מפרש בזכר ונקבה ולפי חשבון השנים, שנאמר (וי' כז:ב) 'איש כי יפלא נדר בערך נפשת לה'. וענין הערכין הוא מכלל נדרי הקדש, ולפיכך חייבים עליהם משום "לא יחל דברו" (במ' ל:ג), ומשום "לא תאחר לשלמו" (דב' כג:כב), ומשום "כָּכָל הַיָּצָא מִפִּי יַעֲשֶׂה" (במ' ל:ג).

ספר החינוך, במדורו הפסיכולוגי-חינוכי "משורשי המצווה", המביא את טעמי המצוות בראי נבכי הנפש והחינוך לערכים, ממשיך כאן ומבאר את 'כפל הלשון' מבחינה מעשית:

ומשרשי המצווה. לפי שהאדם לא ישתתף בעליונים זולתי דבור, והוא כל החלק הנכבד שבו, וזה יקרא באדם נפש חיה, כדמתרגם אונקלוס 'והות באדם לרוח ממללא', כי שאר חלקי הגוף מתים הם, ואם יפסיד האדם זה החלק הטוב ישאר הגוף מת וככלי אין חפץ בו. אף על פי שלא נתיחדו בהן עשה ולא, ציו חכמים והזהירו כמה אזהרות שלא ישנה אדם בדבורו, על פן נתחייב לקיים דבורו במה שהוא משתמש בו בדברי שמים מכל מקום, כגון בהקדשות ובכל דברי הצדקות. וביתר כל עניני העולם, אף על פי שלא נתיחדו בהן עשה ולא, ציו חכמים והזהירו כמה אזהרות שלא ישנה אדם בדבורו. תקנו לקלל המשנה בדבורו כל זמן שנועשה בענין מעשה, וזהו ענין מי שפרע הנזכר להם בהרבה מקומות שאמרו בו, דברים ומעוה קאי באבל אמרו (מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה, הוא עתיד להיפרע ממי שאינו עומד בדיבורו (ב"מ מד א), כמו שבא בגמרא בפרק הזהב, וכבר הארכתי הרבה בשרשי שבועות ונדריים בסדר "וישמע יתרו" במצות "לא תשא" (מצוה ל).

ספר החינוך מלמדנו על פי השכל הישר, שדיבורו של האדם נמצא בנשמתו הנצחית, וחובה על האדם שהוא

ונדר משה אלראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדר אשר צוה ה'.
איש כי ידר נדר לה' אלהי שבע שבעה לאסר אסר עלנפשו לא יחל דברו ככל היצא מפי יעשה (במ' ל:ב-ג).

לקראת סיום ספר במדבר, 'חומש הפקודים' (משנה יומא ז א), משה פונה בשם ה' אל ראשי המטות, שהם ראשי השבטים שתפקידם היה לשמש גורם שיפוטי ומנהיגותי. בפנייתו, הוא מצווה אותם להורות לעם שלא לנדור ולא להישבע לשווא. מדובר בתכלית התורה שהיא תורת חיים, והרעיון הוא להציב גבולות לאדם להתנהלות זהירה וראויה: "לא יחל דברו" (במ' ל:ג). המשמעות המעשית היא מתוך היבט שלילי של 'מה לא לעשות': לא יחלל (יבטל) את דברו; עליו לעמוד בהבטחתו. אולם, יש המשך מתוך היבט חיובי של 'מה כן לעשות': "כָּכָל הַיָּצָא מִפִּי יַעֲשֶׂה" (שם).

נשאלת כאן השאלה, מהי התכלית שבמשפט ההמשך? וכי אין זה מובן מאליו מהוראת "לא יחל דברו"? לכאורה, יש כאן כפילות לשונית מיותרת, שהרי כאשר האדם לא יבטל את דברו אשר הבטיח, הוא עושה בפועל ככל היוצא מפיו.¹ מהי א"כ הסיבה לכך שהתורה מדברת כאן ב'כפל לשוני'? ברור, שהתורה, כדרכה, מביאה כאן מסר חינוכי ערכי לחיים, והשאלה היא: מהו?

נקודת המוצא היא, כפי שספר החינוך כבר מלמדנו (מצוה ש"ג), שלפנינו שני ביטויים שונים, המשתלבים ב'ערכי אדם', עם ביטוי שלישי מתבקש, שאינו מופיע אצלנו, אלא בפרשת כי תצא (דב' כג:כב): "לא תאחר לשלמו":

מצות מעריך אדם שיתן דמים הקצובים בתורה
– לדון בערכי אדם, כלומר, מי שאמר ערכי עלי

* ד"ר אברהם גוטליב, מרצה בבית"ס עולמות – לימודי יהדות ותרבות ישראלית, אוניברסיטת בר-אילן.

1 על שאלת היחס שבין האדם למוצא שפתיו בראי חז"ל, ראו: הרב אברהם סתיו, "דעת ודיבור בנדרים ובשבועות", באתר 'אסיף': <https://asif.co.il/wpfb-file/asif-1-224-237-2-pdf>

תוכחת מוסר שהאדם יהיה נאמן בדיבור וישמור מוצא שפתו, אף שלא היה בדרך נדר ולא היה מחויב בדברים, כעניין שאמר משה רבנו ע"ה לבני גד וראובן (במ' לב:כד), "וְהִיצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ". פירש רש"י, שקיבלתם לעבור למלחמה עד כיבוש וחילוק כו'. עוד דבר אחד הבטיחו מה שלא היו מחויבים לעשות, דהיינו שלא היו מחויבים רק לצאת עם ישראל ביחד במלחמה כמו שאמר להם משה רבנו ע"ה (שם:ו) "הֲאֵחִיכֶם יָבֹאוּ לְמִלְחָמָה וְאַתֶּם תִּשְׁבּוּ פֹה"? והם קיבלו נחלץ חושים לפני בני ישראל, שהם רוצים לילך בראש.

יוצא, אפוא, שבכל מצב נדרשת מהאדם אמינות בדיבורו לצד שמירת מוצא שפתו. שאם לא כן, בלתי אפשרי לחיות בחברתו, כי אי אפשר לסמוך עליו וגם לא לעבוד איתו. וכבר ספר משלי מעבה את המסר החשוב והעקרוני-קיומי של התורה לאדם, להשתדל להיות בגדר: "שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצְרוֹת נַפְשׁוֹ" (כא:כג), בבחינת 'גיבור הכובש את יצרו' כאשר הוא מצליח עם כוחות נפשו לשלוט ברוחו (אבות ד, א).

השל"ה ממשיך ואומר, שהכלל הערכי המהותי של שמירת הדיבור הוא מידה עליונה בכלל בחיים, בין בדיני נפשות ובין בדיני ממונות, והוא מופיע בהמחשה מעשית בדברי משה לבני גד ולבני ראובן בפרשתנו (לב:כד):

ועל זה פירשו הפסוק הנאמר בגד: "צִדְקַת ה' עֲשֵׂה וּמִשְׁפָּטֶיךָ עִם יִשְׂרָאֵל" (דב' לג:כא). כלומר, מצד המשפט והדין לא היו מחויבים רק לילך עם ישראל, אבל הם הוסיפו ועשו הצדקה של ה' כמו שכתוב "וְה' בְּרָאשׁ" (מי' ב:יג), כן והחלוץ יצא בראש (עי' יהושע ו:יג), וקיימו היוצא מפיהם. ומידה עליונה מידה זו, וככה יתנהג האדם בין בענייני נפשות בין בדבר שבממון, ככל היוצא מפיו יעשה הן צדק ולא צדק.

לפי השל"ה נמצאנו למדים כלל ברזל חשוב ביותר לחיים חיוניים טובים: להיזהר בקיום הבטחות, מתוך שמירה מרבית על מוצא שפתנו, בקיום צודק וראוי של מה שהבטחנו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

מְדַבֵּר (לעומת שאר הברואים)², לשמור על אמינות הדיבור כערך מהותי, לא רק ב'דברי שמיים', אלא גם ב'יתר כל עניני העולם'. קיום החברה בעולם מחייב את האדם מוסרית וערכית לדבוק ביושרה, באמצעות אמינות הדיבור, ולעמוד בדיבורו בכל תחומי החיים. הכפילות הלשונית אינה מיותרת אם כן, אלא בעלת ערך מוסף. היא פותחת פתח נרחב וחיוני להבנת עומק התורה כספר הוראה לחיי יושר תקינים: היא מכוונת את האדם לא רק למניעה של פעולה שלילית, אלא גם ליצירה מעשית של פעולה חיובית, למימוש עצמי מוסרי ולחיים שבהם המילה והמעשה שזורים כראוי זה בזה. האדם נקרא לחיות בהרמוניה פנימית ובאחריות רוחנית, ולייצג יושרה וצדק בעולמו החומרי והגשמי הניצב מול פיתויים רבים. החיים הם בעלי ערך, חיוניות ומשמעות, ועל האדם לעמוד בהבטחתו מתוך מחויבות פנימית לעקרונות הנצחיים של מוסר וצדק. כך שהחיים אינם רק 'תופעה בעולם החומר' כהגדרה הביולוגית התאורטית,³ אלא הם משמעותיים, במסגרת מוסרית של יושר שיסודה אמינות בדיבור; שיש למי להאמין ועל מי לסמוך.

אך עדיין נשאלת השאלה, מהו המסר החינוכי ערכי של התורה במישור המעשי בפרשתנו ב'כפל הלשוני': "לֹא יֵחַל דְּבָרוֹ כְּכֹל־הִיצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה"? לשאלה זאת נדרש השל"ה הקדוש,⁴ ההולך בדרכו של "ספר החינוך" בהסבר הכפל הלשוני בפרשתנו. הוא מסביר שהשמירה על אמינות הדיבור היא הן בקודש והן בחול, כפי שהיא מיושמת בפרשתנו על ידי בני גד ובני ראובן, וכלשונו:

"לֹא יֵחַל דְּבָרוֹ כְּכֹל־הִיצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה", לכאורה ככל היוצא מפיו יעשה הוא מיותר. אלא הוא

2 בטקסונומיה הפילוסופית-אריסטוטלית שאומצה והתפתחה בימי הביניים, האדם סווג בקטגוריית ה־animal rationale שהוא: 'בעל-חיים תבוני' ושוך בדרגת ה'מְדַבֵּר' (medabber). מושג זה ביטא את ההבחנה בין האדם לבין שאר בעלי-החיים באמצעות תכונתו הייחודית: היכולת הלשונית-שכלית להפעיל חשיבה מושגית, לנסח טענות, ולתקשר באמצעות דיבור רציונלי. היכולת הדיסקורסיבית ההגיונית של החשיבה, נתפסה כביטוי מובהק לשכל הפועל באדם, ולפיכך הציבה אותו בראש סולם החיוניות, מעל ה"חי" ומעל ה"צומח", כמין ביולוגי שהיבטו האינטלקטואלי הוא מאפיין מהותי להגדרתו. ראו על כך:

Aristotle. *De Anima* (On the Soul) Translated by W. S. Hett. Loeb Classical Library 288. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1935.

3 לפי התאוריה הביולוגית, החיים הם תצורה מורכבת של חומר ולא ישות שמקורה מעבר לחומר. החיים נתפסים כתופעה חומרית משום שכל מאפייניהם: גדילה, רבייה, תודעה, חילוף חומרים תקין, העברת מידע תורשתי והתפתחות, ניתנים להסבר באמצעות תהליכים פיזיקליים-כימיים המתרחשים בתוך חומר ממשי: מולקולות, תאים, רקמות ואיברים. ראו על כך: Gómez-Márquez, J. (2021). What is life? *Molecular Biology Reports*, 48, 5225–5235. <https://doi.org/10.1007/s11033-021-06594-5> Nature Link Springer

4 פראג-ירושלים-צפת-טבריה, המאות 16-17, בפירושו שני לוחות הברית, תורה שבכתב.